

A SZOCIALISTA HAZAFISÁGRA NEVELÉS LEHETŐSÉGEI TANULMÁNYI KIRÁNDULÁSOKON

Dr. SOMOS LAJOS

I.

A szocialista hazafiságra nevelés erkölcsi nevelésünknek legfontosabb, legbonyolultabb és talán legnehezebb feladatai közé tartozik, mert ezen a területen „kétfrontos harcot” kell folytatnunk. Egyfelől küzdenünk kell a nacionalizmus és sovinizmus ellen, másfelől ki kell alakítanunk a szocialista hazafiság sokrétű és bizonyos szempontból új vonásait, ami csak úgy lehetséges, ha sikerül átépíteni az emberek tudatában meglevő régi képzeteket a hazafiságról, ugyanakkor e tartalmi átrendeződéssel új érzelmi kapcsolatokat is kialakítani.

A szocialista hazafiság lényege ugyanis a haza földjének és népének szeretete mellett népi demokráciánk, a szocializmust építő hazánk gazdasági, politikai és társadalmi rendjének szeretete, továbbá aktív részvétel fejlődésének erősítésében és védelmében. Másik lényeges oldalát nemzetközisége jellemzi. A szocialista hazafiság elválaszthatatlan a proletariátus nemzetközi harcától és céljaitól. Ezek a kapcsolatok elengedhetetlenné teszik, hogy pozitív érzelmi viszonyulást alakítsunk ki elsősorban a Szovjetunióval és a szomszédos baráti népekkel, azonkívül fajra, vallásra és nemzetiségre való tekintet nélkül a világ minden becsületes dolgozójával, aki népe és az emberiség szabadságáért küzd. (L. Ágoston György i. m. 69–72. l.)

Különösen is gondos és körültekintő nevelőmunkára van szükség azokkal a szomszédos baráti népekkel való kapcsolataink alakításában, akiknél nagyobb számban élnek magyar nemzetiségű állampolgárok, és akikkel a múltban területi vitáink voltak.

A szocialista hazafiság tartalmi jegyeinek és követelményeinek a megismertetése a feladatok könnyebbik része. Sokkal nehezebb ezeket az ismereteket a meggyőződés fokára emelni és hozzájuk megfelelő érzelmeket társítani. Helyesen mutat rá *Jausz Béla*, hogy „csakis az érzelmi elem hozzájárulásával válhatnak az értelmileg felfogott, logikus következtetés útján létrejött és ennek folytán evidens erkölcsi tételek és igazságok meggyőződésünkkel, majd normákká”. (I. m. 548. l.) Ebből a gondolatból kiindulva mondhatjuk, hogy a szocialista hazasze-

retetre nevelés folyamatában is a fő feladat a helyes irányú meggyőzés és érzelmi viszonyulás kialakítása.

A főiskolai előadások, szemináriumok és tudományos diákkörök; az intézet kiemelkedő ünnepélyei, megemlékezései és kiállításai; a KISZ-szervezet a maga tevékenységének egészével; a színház- és mozi látogatások kiegészülve a sajtó, televízió, rádió felvilágosító munkájával igen eredményesen végzik azt a kétfrontos harcot, amelyet fejlődésünk jelenlegi szakaszában a szocialista hazafiságra nevelés feltételez. Ezt a széleskörű és sokszínű nevelőmunkát szerencsés módon egészíthetik ki a főiskolai tanulmányi kirándulások, amelyek a szaktárgyi képzésnek kötelezően előírt órán kívüli nevelő alkalmak. A kirándulásoknak ezt a szerepét két alapvetően fontos tényező biztosítja, és pedig elsősorban az, hogy a főiskola intellektuális nevelőmunkáját élményeken alapuló tapasztalati tényekkel tudják alátámasztani, másfelől pedig az, hogy hazafias érzelmek keltésére szinte kimeríthetetlen lehetőségeket rejtjenek magukban.

*
**

A szocialista hazaszeretet fogalma, tartalmi jegyei közismertek, és nevelésének követelményrendszere is kidolgozott. Kevésbé kidolgozottak azonban a módszerei, és még kevésbé azok a neveléslélektani feltételek, amelyek megléte vagy meg nem léte eldöntik az alkalmazott módszerek sorsát, hatékonyságát.

Ebben a tanulmányban a fenti hiánynak legalább részben való pótlására szeretnénk szerény kísérletet tenni. A feladatot nehezíti, hogy a kérdés elhanyagoltsága miatt kevésbé lehet támaszkodni szélesebb körben folyó kutatásokra.

Egyéni megfigyeléseim és tapasztalataim mégis évek óta sok értékes anyagot halmoztak fel a kérdéssel kapcsolatban. A korábbi években — mint tanítóképző-intézeti tanár — igen sok tanulmányi kirándulásnak voltam szervezője és vezetője az ország egész területén. Jelenlegi munkahelyemen pedig vendégként több alkalommal részt vettem különböző szakos főiskolai hallgatók országjáró tanulmányi kirándulásain, sőt a szomszédos baráti országokba vezetett tanulmányi utakon is. Az itt szerzett tapasztalatokat és rendszeres megfigyeléseket sikerült kiegészíteni a kérdéssről folytatott beszélgetésekkel, majd pedig a főiskolai hallgatók írásos válaszaival, amelyeket a kirándulás befejezése után néhány héttel írásban felvetett kérdésekre név nélkül adtak. Azért nem mindjárt a kirándulás befejezése után vettem fel ezeket a kérdéseket, hogy a szerzett benyomások elrendeződjenek és letisztuljanak, úgy hogy a válaszáadás során már csak a maradandó élményekre támaszkodjanak a hallgatók.

*
**

A tanulmányi kirándulás vezetőjének a nevelési lehetőségek jó kiaknázása szempontjából különösen két kérdést kell a maga számára tisztázni:

1. Melyek lesznek a kirándulásnak azok a mozzanata, tárgyai és

eseményei, amelyek a hazafias nevelés szempontjából élményen alapuló tapasztalatok szerzésére alkalmasak. Ez lényegében tartalmi kérdés.

2. Általában tájékozottnak kell lenni abban, hogy a tapasztalatokhoz, eseményekhez kapcsolódó élmények, gondolatok, érzelmek és ösztönzések milyen módon és milyen körülmények között válhatnak a szocialista hazafiság alkotó elemeivé. Ez a kérdés módszertani oldala. Ezeket a kérdéseket kívülről, a megfigyelő álláspontjáról nehéz eldönteni, ezért feldolgozásában támaszkodni kívántam a hallgatók megnyilatkozásaira. A problémakörrel kapcsolatban két kérdésre kértem és kaptam írásos választ hallgatóinktól. Az egymást kiegészítő kérdések így hangzottak:

a) Melyek voltak a lezajlott kirándulás legmélyebb és legmaradandóbb élményei?

b) Voltak-e olyan élményei, amelyek jóleső érzéssel, nemzeti büszkeséggel töltötték el? Ha igen, melyek voltak azok?

Mindkét kérdés tartalmi vonatkozásban tájékoztat bennünket a tanulmányi kirándulás nevelési vonatkozásairól.

A nevelő hatás feltételeinek vizsgálata céljából további kérdéseket is tettem fel. Ezek közül az első annak kipuhatolására irányult, hogy mi volt a forrása, pszichikai alapja legmaradandóbb élményeiknek, a másik közvetett formában azt kívánta feltárni, mi volt, amivel nem értettek egyet, amit másképpen oldottak volna meg, ha módjukban lett volna egyénileg megszervezni ugyanazt a kirándulást.

A kapott válaszok felhasználásával két fő kérdés köré csoportosítva próbálom a tanulmányi kirándulások szerepét és jelentőségét a hazafias nevelésben megvilágítani, éspedig először a kérdés tartalmi oldaláról kiindulva, majd a nevelő hatás feltételeit, módszereit vizsgálva.

II.

A legmaradandóbb élmények tárgyai és forrásai

A kirándulások nevelő hatásának vizsgálata során feltételeztem, hogy a különböző szakos hallgatók érdeklődési körüknek és szakmai tanulmányaiknak megfelelően viszonyulnak a kirándulás nyújtotta lehetőségekhez, ezért külön vizsgáltam egy-egy természettudományi beállítottságú, illetve humán jellegű tanulócsoporthoz. A természettudományi csoportot biológia-földrajz alapszakosok, a humán csoportot magyar-történelem alapszakosok képviselték. Mindkét csoportban voltak harmadik szakjuk révén rajz, ének és testnevelő szakosok is.

A biológia-földrajz szakos hallgatók túlnyomó többsége a bejárt országrészek földrajzi-természeti szépségét és gazdagságát jelölte meg legmélyebb és legmaradandóbb élményeik forrásaként. Így kerültek központi helyre pl. a dunántúli tanulmányúttal kapcsolatban elsősorban a Balaton és a Balatonvidék, a Bakony a Cuha-völgygel és a Duna-zug-hegység.

A földrajzi és természeti szépségek mellett hatalmas ipari létesít-

ményeink, mint pl. az ajkai alumíniumkombinát és hőerőmű, a szálalombattai hőerőmű és olajfinomító ragadták meg különösebben képzeletüket úgy is, mint önmagukban nagyszerű alkotások, és úgy is, mint nemzeti értékeink reprezentatív képviselői, amelyekre büszkéek lehetünk.

Figyelemre méltó, hogy ezek a természettudományos beállítottságú hallgatók komoly igényt juttattak kifejezésre *városkultúránk és műemlékeink alaposabb megismerése irányában*. Megmutatkozott ez nemcsak városnézés során, de írásos válaszaik kritikai megjegyzéseiben is. A szakmai elsőbbség elismerése mellett többet kívántak volna látni kulturális életünk mai és történelmi alkotásaiból. Minden jel arra vall, hogy a tanulmányi kirándulásoknak a hallgatók kulturális igényeit sokoldalúan kell kielégíteni tudni nemcsak az egyéni érdeklődés miatt általában, hanem a hazafias nevelés szempontjából is. A hazát ugyanis a terület, a földrajzi és természeti viszonyok, a gazdasági, politikai és társadalmi építő munka mellett kulturális létesítményeink, haladó nemzeti hagyományaink és történelmi emlékeink együttesen alkotják, s hallgatóinknak, akik nemcsak szaktanárok lesznek, hanem nevelők is, a hazát a maga egészében kell megismerniök. Ezért tartjuk fontosnak, hogy a tanárképző *főiskolák tanulmányi kirándulásait a szakmai jelleg dominanciája mellett komplex módon szervezzék meg a tanszékek*.

Humán szakos hallgatóinknál is elsőrendű élményforrásként ismerjük meg a változatosan szép vagy monumentálisan lenyűgöző földrajzi tájakat, ezek mellett azonban kiemelkedő szerepet játszanak azok az élmények, amelyek műemlékekhez, képzőművészeti alkotásokhoz, irodalmi és történelmi emlékekhez fűződnek. Humán szakos hallgatóinknál is az érdeklődésnek ugyanazt a sokoldalúságát tapasztaltuk, mint a természettudományos csoportnál, csupán az érdeklődési kör alkotó elemeinek arányában mutatkozik eltolódás a szaktárgyi irányultságnak megfelelően. A komplexitás igénye és szükségessége ezeknél a hallgatóknál is jelentkezik. Figyelemre méltó, hogy a múzeumok általános hatása eltörpülni látszik a monumentális egyedek hatása mellett, aminek valószínű oka az, hogy a múzeumok nyújtotta hatás megoszlik a sok és a néző számára nem mindig jelentős tárgy között.

A maradandó élmények forrását elemezve, arra a megnyugtató eredményre jutottam, hogy *a jelenhez való kapcsolódás nagyobb mértékű, mint a múlthoz fordulás*. Ez pedig döntően fontos a szocialista hazafiság szempontjából, hiszen ez elsősorban nem a múltból, hanem a jelenből táplálkozik.

A jelenhez kapcsolódó élmények gondolati és érzelmi tartalma igen változatos, és kapcsolódásuk vizsgálata a nevelő hatások kialakulása szempontjából igen tanulságos.

A földrajzi és természeti tárgyakhoz fűződő élményekben elsősorban az esztétikai elemek dominálnak, s csak másodsorban a szakmai érdekességek. Méginkább jellemző ez a műalkotások hatására. Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy ezekben az élményekben egyolda-

lúan csak az esztétikai igények és szempontok érvényesülnek. A hallgatók vallomásai arról győzték meg, hogy *a szépézés különböző formáiba belevegyülnek a hazafiúi érzelmek is a maguk sokoldalú gazdagságával*. A kedvesnek, a szépnek és a fönségesnek az átélésébe akaratlanul is beleszövődik annak az élménye, hogy mindez a sok szépség és gazdagság a mienk, aminek örülni kell. Így megy végbe a kirándulóban egy hatásában rendkívül jelentős érzelmi-gondolati azonosulás a tájjal, a hazai földdel és mindazzal, amit ez a föld magában foglal. Az érzelmi és gondolati azonosulásnak jellemző megnyilatkozása az alábbi vallomás: „Mikor lenéztem a Dobogókőről a mélybe, ahol a Duna kanyarog, lehetetlen volt arra nem gondolnom, milyen jó, hogy mindez magyar föld, mindez a miénk.”

A táj és a hazai föld iránti szeretetnek, büszkeségnek az a sajátossága, hogy esztétikai élményeken keresztül realizálódik, fontos pedagógiai következtetést von maga után: nevelőmunkánkban — és ez vonatkozik a tanulmányi kirándulások szervezésére és vezetésére is — az eddiginél sokkal tudatosabban kell támaszkodnunk a természet és az ember alkotásaiban megnyilatkozó esztétikumra.

A jelenhez való kapcsolódás legnyilvánvalóbban azokban az élményekben jut kifejezésre, amelyek népünk alkotó tevékenységéhez fűződnek. Új, szocialista városaink, hatalmas ipari üzemeink, korszerű gépekkel felszerelt bányáink, a jólétet sugárzó szép és egészséges lakások tízezrei szerte az országban — mint egy hatalmas és összefüggő hatásrendszernek a részei — halmozottan állnak szemben a tanulmányút résztvevőivel, és a felhalmozódás törvényszerűségével átütően hatnak. Ilyen hatások súlya alatt érzik át hallgatóink, hogy egy nagy és hősi korszaknak a gyermekei, s ebben van valami megtisztelő, az ember öntudatát növelő hatás. A nép alkotó kedvének és erejének megcsodált alkotásai éppúgy alkalmasak a jogos nemzeti büszkeség felkeltésére, mint a földrajzi tájakban élénk táruló erő és szépség összehatása. Ezt olvashatjuk ki az alábbi lelkesült szavakból: „Jó érzés fogja el az embert, amikor látjuk ezt a természeti szépségekben gazdag, viruló kis hazánkat, gyárainkat; az egyszerű munkásemberek életét, felemelkedését, és elmondhatjuk, hogy nem hiábavaló a munkánk, a harcunk; hogy mindezt szocialista népünk alkotta.”

A szocialista országépítés nagyszerű tényei és élményei nemcsak a jelenhez való viszonyulás szempontjából jelentősek, hanem a jövő szempontjából is. Közvetlenül érzékelve azt a hatalmas történelmi erőt, amely már eddig is századok mulasztásait volt képes pótolni, a kirándulási élmények *igen nagy mértékben segítik jövőnk reális elképzelését*. Az öt-, tíz- és húszéves távlati tervek mutatószámait, tervezett alkotásait, merészen szárnyaló célkitűzéseit csak azok fogadhatják teljes bizalommal és a megvalósítás lehetőségébe vetett hittel, akik a jelen nagy alkotásain keresztül képet és fogalmat tudnak alkotni maguknak arról, mekkora lehetőségek rejlenek népünkben és népi demokratikus rendszerünkben. A távolabbi jövő vérbő, színes és eleven elképzeléséhez nem elegendők a szavak csupán, mégha oly szépen megfogalmazot-

tak is. Bizonyságra van itt szükség, olyan tényekre, amelyekben már meg lehet sejteni, fel lehet fedezni az átalakuló és egyre szépülő holnap körvonalait.

A jelenhez való viszonyulás alakításában figyelemre méltó szerepet játszhatnak azok a tapasztalatok, amelyeket az országjárás során az emberekről lehet leolvasni. A hallgatók figyelmét nem kerülte el, hogyan és mekkora hozzáértéssel és ügyszeretettel dolgoznak a gyárban munkásaink és mérnökeink. Jól esett látni a rendet, a fegyelmet és a hozzáértést, amely az üzemlátogatások során a termelő munkát kísérte, de nem maradhatott hatás nélkül az a tapasztalat sem, hogy dolgozóink általában elégedettek, életvidámak és életerősek.

Honfitársaink mellett érdeklődéssel figyelték hallgatóink mindig a hazánkban megforduló idegeneket is. Lelkesítette őket az a tapasztalat, hogy egyre többen keresik fel hazánkat, és hogy jól érzik magukat nálunk. Ebben mintegy megerősítve érezték azokat a lelkesítő benyomásokat, amelyeket országjárás közben szereztek, s amelyet úgy összegeztek magukban, hogy „nemcsak szép ez az ország, de élni és dolgozni is jó itt”.

A jelenhez fűződő pozitív érzelmi viszonyulást nagymértékben erősítették azok a tapasztalatok, amelyek azt mutatták éppen az üzemlátogatásokkal összefüggésben, hogy ennek a földnek, ennek a hazának a

Szép ez az ország!
(Fényképezte Szabó Miklós
III. éves biol.-földrajz szakos
hallgató.)

javait immár azok élvezhetik, akiket elsősorban megillet: munkások, parasztok, értelmiségiek. Ezt a hatást szinte fényképezni lehetett volna az arcokról, amikor egy mátrai kirándulás alkalmával szétnézhattunk a Gallya-szállóban, annak klubhelyiségében és ebédlőjében. Előzetesen rövid tájékoztatást adtunk arról, mikor és kik részére épült ez a monumentális és szép üdülő, kilátással a Mátra legszebb völgyeire és vonalaira. Valami érthetetlen csodálkozással mérlegelték azokat a számadatokat, amelyek arról szóltak, hogy mibe került itt valamikor az élet. Ebből nem volt nehéz következtetni arra, hogy akik birtokba vették ezt a természettől is kegyelt helyet, azok egy nap alatt többet költhettek szórakozásukra és pihenésükre, amennyit fizikai dolgozóink egész hónap alatt magukra és családjukra fordíthattak. A szocialista hazafiság szempontjából jelentős érzelmi és gondolati gazdagodást mégsem a múlta való utalás hozta meg, hanem a múltnak a jelennel való szembesítése akkor, amikor benéztünk az ebédlőbe és találgattuk, hogy kik lehetnek a virággal és finom ízléssel megterített asztalok mellett étkező, jól öltözött, vidám és kulturáltan társalgó emberek. Ott láttuk Kodály Zoltánt a feleségével, Maklár Zoltánt, a színészt, és felismertünk pedagógusokat is. Az érdeklődés során a többségről kiderült, hogy gyári munkások, bányászok, alkalmazottak. Lehetetlen volt itt nem azt érezni, hogy *ez az ország, a mi hazánk igazában csak most lett a mienk, amikor az országnak a javaival is a dolgozók rendelkeznek.*

Az a felismerés, hogy az ország javai a mi népünk jólétét szolgálják, fontos eleme a társadalmi és gazdasági rendszerhez való viszonyulásnak, tehát magának a szocialista hazafiságnak is. Különösen is lehetett ezt tapasztalni üzemlátogatások során, amikor a magyar föld értékeinek és termékeinek sorsa szükségképpen felvetődött a beszélgetések során. Így pl. rendkívül kedvező hatást váltott ki az ajkai alumíniumkombinátban az üzemi mérnök tájékoztatása arról, mi a sorsa és útja a nálunk kitermelt hatalmas mennyiségű bauxitnak. Az arcokról le lehetett olvasni a meglepedést azzal kapcsolatban, hogy a bauxit egy részének teljes feldolgozása a mi gyárainkban történik meg, jelentős részét pedig a Szovjetunióba szállítjuk, mivel kevés az elektromos energiánk. onnan azonban tömbök formájában az egész mennyiséget visszakapjuk. Ez a néhány adat itt a termelőmunka helyén és a termelésben aktívan részt vevő szakemberektől sok olyan kétséget eloszlatott, amely a Szovjetunióval kötött alumíniumegyezménnyel kapcsolatban mélyen beférkőzött az emberek tudatába, és zavarólag hat nemcsak a szocialista hazafiságban való megerősödésre, hanem internacionalista kapcsolataink alakulására is. Az az öröm, amely az ország javaival való rendelkezés tényének felismeréséből származik, egyike a legerősebb szálaknak, amelyek fiataljainkat népi demokratikus rendszerünkhöz kötik. Sokat mond erről egyik hallgatónknak a mások véleményét is kifejező ilyen megnyilatkozása: „Örömteli szívvel láttam a magyar föld gazdagságát és ezek kihasználását; új, szocialista létesítményeinket, az ajkai alumíniumkohót, amely ma már nagy mennyiségű bauxitunkat nem

külföldi érdekeltségeknek dolgozza fel, hanem ez már a magyar nép érdekeit szolgálja gazdasági téren.”

A tanulmányi kirándulások *segítséget adhatnak olyan problémák megoldásához, amelyek a szocializmusba való átmenet korszakában szükségképpen jelentkeznek* az emberek egy részénél, s amelyek útjában állhatnak a szocialista rendszerhez való pozitív és fenntartás nélküli kapcsolatok kialakulásának. Pedagógusjelöltjeink különösen a korábbi években sokszor próbáltak őszinte választ kapni arra, hogy miért van akkora különbség nálunk a pedagógusok és pl. a bányászok anyagi megbecsülése között. E beszélgetések során gyakran kellett érezni, hogy kevés ehhez a szó meggyőző ereje. Aztán egy mátrai tanulmányi kirándulás alkalmával tapasztaltam, hogy az elvi és ideológiai felvilágosító munka mellett maga az élet, a valósággal való szembekerülés adja a leginkább meggyőző érveket. A recski bányában tett hosszú és mindenre kiterjedő látogatás, beszélgetés a bányászokkal a föld mélyén folyó életről és a veszélyekről, amelyek nap mint nap leselkednek rájuk; a rá gondolás arra, hogy ezeknek az embereknek az élete úgy telik el, hogy alig részesülhetnek azokban az örömekben, amelyeket a napfény, a szabad levegő, a kék ég jelentenek az emberek számára, látható fordulatot hoztak a hallgatók gondolkodásában. Amikor e beszélgetések folyamán nemcsak érteni, de átélni és átérezni is lehetett, hogy a föld mélyén végzett munka nemcsak nélkülözhetetlen része az ország gazdasági vérkeringésének, de áldozattal, lemondással és veszélyekkel teli életet is jelent, láthatóan módosultak azok a vélemények, amelyek erről a kérdésről megfogamzottak fejükben. A tudatformálódás, illetve az érzelmi viszonyulás pozitív irányú módosulása ebben a rész kérdésben világosan felismerhető volt azokban a megjegyzésekben, amelyek a bányalátogatás után a szabad levegőre érve fogalmazódtak meg hallgatóinkban, s amelyekben nemcsak megértés, de tisztelet és elismerés is helyet kapott. A változások irányát jól mutatta többek között ez a megjegyzés: „Most már nem sajnálom tőlük a magasabb keresetet.”

A tudatnak és az érzelmi viszonyulásnak ez a módosulása csupán egy részterületet érintett a személyiség egészében, mégsem kicsinyelhetjük le, hiszen a tudat egészének a formálódása és vele együtt a személyiség egészének alakulása az egyes pszichikai mezőket érő hatások összessége és integrálódása útján megy végbe. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy sok esetben elegendő egyetlen keresztbe tett rúdnak a félretétele, hogy szabaddá válják az út a távolabbi cél felé, s ha egy ponton sikerült győzelmet aratnunk az ideológiai-érzelmi-akarat fronton, az elért siker elősegítheti a teljes győzelmet is.

A tanulmányi kirándulások jelentősége a hazafias nevelés szempontjából azért is nagy, mert amint az eddigi fejtegetésekből is láthatjuk, számtalan megnyilatkozáson, helyzeten, magatartásbeli formán van *módunkban lemérni hallgatóink fejlettségét, kedvező vagy kedvezőtlen viszonyulásukat a szocialista hazához*. Olyan oldalról ismerhetjük tehát meg hallgatóinkat, amelyet a megszokott kapcsolatok rendszerében általában eltakarnak, különösen akkor, ha ez az oldal problémáktól terhes.

A kirándulások tapasztalatain keresztül mérve főiskolás hallgatóinkat, azt mondhatjuk, hogy túlnyomó többségükben pozitívan viszonyulnak nemcsak a hazai földhöz és dolgozó népünkhöz, hanem a szocialista gazdasági és társadalmi rendszerhez is, tehát a szocialista hazához magához. Mindemellett tapasztalhattunk olyan megnyilatkozásokat is, amelyek a jelennel szemben bizonyos fenntartásokat érzékeltetnek.

A kirándulás legnagyobb és legmaradandóbb élményeiről való beszámolók között, ha kivételképpen is, de olvashattunk olyat is, amely *a jelennel szemben a múlthoz való erősebb kötődés* jelét viselte. Ez olvasható ki pl. abból a vallomásból, amely a tanulmányi kirándulás legfőbb élményét így fogalmazta meg: „Jólesett látni azt, hogy az ország féltve őrzi a régi reliktumterületeket, becsüli és védi műemlékeinket.”

A múlthoz való erősebb kapcsolódás mellett találkoztunk a kirándulásokon olyan megnyilatkozásokkal is, amelyekben *az irodalmi népiesség eszmei-érzelmi irányultága a fő elem*. Egyik hallgatónk legmaradandóbb élményét a kirándulásról ezzel a gondolati és érzelmi tartalommal foglalta össze: „Büszke vagyok hazámra, és örülök, ha igazi nagybajuszú parasztbácsit látok, és egyáltalán ha kis falusi kunyhót és karcú templomokat, vagy régi várat súlyos tömegével elterpeszkedni. Örülök és büszke vagyok, hogy magyar vagyok, s él nemzetem a Balaton és Duna két partján.” Ez a megnyilatkozás azért jellemző az egyén beállítottságára, mivel a szóban levő kiránduláson a parasztság képviselőivel közvetlen formában egyáltalán nem találkoztunk.

A baráti népekhez fűződő kapcsolatokon is észre lehet venni olyan rezdüléseket, amelyek mögött kétségeket, féltést, vagy éppen helytelenítést tételezhetünk fel. Ilyen megnyilatkozásként értékelem azt, amely pl. óvatos megfogalmazásban bár, de félreérthetetlenül sokallja a kapcsolatnak azt a szorosságát, amely gazdasági téren köztünk és a Szovjetunió között kialakult, s kapcsolatainknak más irányban való kibővítését tartja kívánatosnak. Jelenlegi gazdaságpolitikánkkal való elégedetlenség érezhető ki abból a megjegyzésből is, hogy „anyagi erőnket és javainkat nem mindig úgy hasznosítjuk, ahogy az az országnak a legkedvezőbb volna.

A jelennel való teljes vagy széles vonalú szembenállás jeleivel még kivételesen sem találkoztam tanulmányi kirándulásainkon, bár a kapcsolatok közvetlensége, a beszélgetések őszinte hangja erre nemcsak lehetőséget, de bátorítást is adhatott. Azok a pszichikai reakciók, amelyek a kirándulás különböző helyzeteiben, a látott, hallott és átélt eseményekhez fűződnek, egyöntetűen azt mutatják, hogy *főiskolás ifjúságunk mennél jobban megismeri szocialista építőmunkánkat és eredményeinket; mennél inkább tartalmat és realitást tud adni távolabbi célkitűzéseinknek, annál inkább növekedik szeretete és ragaszkodása a szocialista hazához*. Azt is állíthatjuk, hogy esetleges fenntartásaik abban az arányban tűnnek el és válnak a hazát védő állásfoglalássá, amilyen arányban személyes meggyőződésre jutnak, hogy kormányunk és népünk egyet akar: hazánknak, népünknek és az egész emberiségnek jólétet, boldogságot, igaz emberséget. Ahhoz, hogy ifjúságunk sok

olyan élménnyel gazdagodjon, amely ezt a meggyőződést alátámasztja, a tanulmányi kirándulások roppant nagy segítséget nyújthatnak. Ezért kell ezeket a kirándulásokat a szakmai célkitűzések mellett az eddiginél hathatósabban a hazafias nevelés szolgálatába állítani.

A szocialista hazaszeretetnek elengedhetetlen vonása a *proletár nemzetköziség*. A tanulmányi kirándulások szerepe ebből a szempontból is jelentős lehet, mert akár a hazai tanulmányutakon, akár a szomszédos és baráti országokba vezetett tanulmányi kirándulásokon bőségesen kimutathatjuk azokat a szálakat, amelyek a szocialista országok népeit és munkáspártjait, de más országok jószándékú népeit is összekapcsolják hazánkkal, országépítő munkánkkal. Ezeknek a szálaknak a feltárása pedig egyik legfontosabb feladata a proletár internacionalizmusra nevelésnek. (L. Székely György i. m.) A múltbeli kapcsolatok feltárása szempontjából a tantermi munkának van több lehetősége, a jelen szempontjából azonban a tanulmányi kirándulások rendelkeznek nagyobb hatásfokkal érvényesülő nevelési alkalmakkal.

Az internacionalista nevelés lehetőségeit főként üzemlátogatások alkalmával teremthetjük meg. Néhány évvel ezelőtt a szegedi textilkombinátban tettünk látogatást leendő pedagógusokkal. Az üzemről kapott általános tájékoztatás után a legnagyobb kíváncsisággal kísértük végig a gyapot útját az automatikus gépsorokon a bálától a kész fonalig. A gyártás folyamatának ez a magasfokú gépesítése, amely az ember szerepét úgyszólván csak az ellenőrzés és irányítás funkcióira egyszerűsítette le, őszinte elragadtatást váltott ki a nézőkből. Ennek az elragadtatásnak a hőfokát érzékeltette az az élénk tudakozódás, amely a munkafolyamat végén a gépek eredete iránt megnyilvánult. A vezető mérnök magától értetődő egyszerűséggel, szinte szárazon közölte, hogy az egész berendezést a Szovjetunió szállította és helyezte üzembe, a hatás mégis elmélyült volt, mert ezt a közlést a tények olyan sorozata előzte meg, amely lépésről lépésre egyre mélyülő benyomások forrása lett. Ezek a benyomások feleslegessé tettek minden propagandaízű hozzászólást. Ebben a helyzetben is azt tapasztaltuk, hogy *ifjúságunknak tények, tények kellenek, amelyek alapján maguk fogalmazhatják meg politikai és ideológiai következtetéseiket*.

Hasonló tapasztalatok kíséretében csodáltuk meg más alkalommal és más hallgatókkal az ajkai erőművet és alumíniumkombinátot, a dunai újvárosi vasműveket, a százhalombattai erőművet és olajfeldolgozó telepet a Barátság-olajvezetékkel. Ezek a művek arról a nagyszerű együttműködésről tettek itt tanúságot, amelyben szovjet, csehszlovák, NDK-beli és más szocialista országok dolgozóival épített ki hazánk, és amely együttműködés eredményeként válik egyre virágzóbb és erősebb országgá Magyarország is. Ilyen látogatások során válik nyilvánvaló felismeréssé az az igazság is, hogy *a nemzeti és a nemzetközi nem mint egymásnak ellentmondó fogalmak állnak egymással szemben, hanem mint egymást kiegészítő, sőt egymást feltételező fogalmak*. A nemzeti érdek és a proletár nemzetköziség eszmei és gyakorlati egységét helyesen látta meg az a hallgató, aki az ajkai alumíniumkombinátban

tett látogatás tapasztalatait és élményeit így fogalmazta meg: „Mivel nálunk a villamos energia előállítása nagyon költséges, ezért ésszerű és hasznos, hogy mi bauxitot szállítunk a KGST-n át a Szovjetunióba, és a visszakapott alumíniumért olyan árucikkekkel fizetünk, amelyekkel bővebben rendelkezünk és olcsóbban állíthatunk elő.”

A tanulmányi kirándulások tapasztalatai, élményei éppen érzelmi gazdagságuknál fogva *nagymértékben segíthetik a főiskola tantermi és általában otthon végzett nevelőmunkáját*, mert a látottak és hallottak segíthetik a jobb elképzelést és a megértést. Van valami érzékileg is megfogható és reprodukálható modell, amelyhez hozzá lehet kapcsolni az előadások, vagy olvasottak anyagát.

A nemzetközi együttműködés nemzeti hasznosságát nemcsak üzemekben tett látogatás során élhetik át a kirándulók, hanem egyéb alkalmakkor is, amelyekről sokféleképpen gondoskodhatunk. Egyik főiskolás csoportunkkal meglátogattuk a tatai edzőtábort, a sportolók magyarországi „paradicsomát” is. A jól ismert magyar sportolók és edzők társaságában nagyszámban láthattunk idegen nemzetiségűeket is, közöttük színesbőrűeket az újonnan felszabadult gyarmati országokból. Az a testvéri meleg barátság, amely a táborban élők kapcsolatait átszötte, és aminek itt közvetlen tanúi, szemlélői voltunk, mindennél jobban érzékeltette, hogy a szocialista tábornak a népek barátságáról, békés együttéléséről szóló tanai nem utópista elképzelések csupán, hanem olyan reális lehetőség, amelyből minden népre csak jó származhat.

A tanulmányi kirándulásokon szerzett ilyenfajta benyomások nemcsak abban segíthetnek, hogy hallgatóink eszmeileg elfogadják és a magukévá tegyék a szocialista hazafiság tartalmát, hanem abban is, hogy vitába tudjanak szállni a nacionalizmus érveivel, hogy a felszíni jelenségeken túl meg tudják látni a távolabbi jövő körvonalait is. Azzal azonban tisztában kell lennünk, hogy ezek a *hatások nem alakulnak ki önként, spontán módon, pusztán a szemlélődés során*. Szükség van rá, hogy a kirándulásvezető élni tudjon azokkal a lehetőségekkel, amelyeket egy-egy tanulmányút magában rejt. Az adódó nevelő hatások kiaknázása céljából a kirándulásvezetőnek nemcsak a tartalmi követelményeket kell ismernie, amelyek a hazafias nevelés szempontjából megvalósításra várnak, hanem azokat a feltételeket, módszertani elveket is, amelyek hozzásegíthetnek bennünket a kívánt nevelő hatások kiváltásához. E kérdés fontossága miatt a továbbiakban megkísérlem röviden összefoglalni azokat a tapasztalatokat, amelyeket ezeken a kirándulásokon módszertani vonatkozásban szereztünk. E tapasztalatok között lesznek olyanok is, amelyek általános érvényűek, tehát nem csupán a hazafias nevelés szempontjából van jelentőségük, hanem általában nevelő hatások kiváltása szempontjából is.

III.

A tanulmányi kirándulások néhány módszertani kérdése, különös tekintettel a hazafias nevelésre

A kirándulásvezető számára fontosnak látszik annak a kérdésnek a tisztázása, hogy a haza földjéhez, népéhez és rendszeréhez fűző pozitív érzelmeknek mik az élményi alapjai, mi az, ami egy tájat, emberi alkotást, jelenséget vagy eseményt nemcsak egyénileg, de széles társadalmi vonatkozásában is értékessé, széppé, féltetté tehet, s ami bennünk a nemzeti és a tágabb körű általános emberi összetartozás és egyetemes érdekazonosság képzezeit megalkotni, tartalommal telíteni képes.

Tapasztalataink szerint a kirándulások legmaradandóbb élményeinek alapja mindenekelőtt *a szépnek, az esztétikumnak valamilyen formában való átélése*. A városban és ott is a falak között élő fiatalság talán a természet szépségére reagál a legerőteljesebben. A hazai táj a kedves, a kellemes, az egyszerűen szépnek jelzett és a fönséges körébe tartozó esztétikai élmények kimeríthetetlen gazdagságával láncolja magához a nézőt. Egy festői környezetben fekvő virágos rét épp olyan mély benyomást tehet a túrázóra, mint egy változatos vonalú és meredekfalú hegy. A szép élménye lehet egységes, egynemű érzelmekkel telített, gyakran tapasztalhatjuk azonban, hogy az érzelmek sokoldalú-

*Festői árvalányhajas rét a Vértes-hegységben
(Fényképezte Szabó Miklós III. éves biol.-földrajz szakos hallgató)*

sága, színben és erősségben való gazdagsága az, ami kiváltja belőlünk az önfeledt lelkesültséget. Így élték át hallgatóink pl. a tapolcai medence páratlan szép látványát a Szentgyörgy-hegy tetejéről.

A természeti szép mellett *a művészi szép is sok és mély élmény forrása lehet*. Hallgatóink többsége mindig bizonyos áhítattal, de legalábbis megilletődéssel állt meg egy-egy kiemelkedő művészi alkotás előtt, s minden alkalommal sajnálkozásuknak adtak kifejezést, ha bármilyen oknál fogva megállás nélkül kellett elmenni egy-egy nevezetesebb műemlék mellett. A művészi szép megismerésének az igényét nemcsak humán szakos hallgatóinknál tapasztaltuk, hanem a reál szakosoknál is. Ebből vontuk le azt a következtetésünket, hogy nevelői szempontból *csak az a kirándulás lehet gazdag, amelyet komplex jelleggel rendeznek meg*, tehát amelyen a szakmai vonatkozások mellett az élet és az emberi alkotás több oldalú megismerésére nyílik lehetőség, amelyben a földrajzi táj, a nép és az emberi kultúra összefüggő egységben jelenhet meg. A szépség élményéhez hasonló erejű *a nagyságnak, erőnek, monumentalitásnak és a rendkívülinek az átélése valamely földrajzi tájban, művészi alkotásban, vagy technikában*. Amíg az esztétikai látványban a szép formák, az összhang, a színgazdagság játsszák a fő szerepet, itt az erő, a nagyság érzete hat lenyűgözően. Ez a két elem azonban nemcsak elkülönülten, hanem összeolvadva és egymás hatóerejét felfokozva is jelentkezhethet egy-egy hegyóriásban, mint pl. a Magas-Tátra, vagy egy-egy „üzemóriásban” is, mint az ajkai kombinát, vagy a dunaújvárosi vasművek. Ezek az esztétikai jellegű benyomások nem maradnak meg az esztétikum síkján, mert szükségképpen kapcsolatot keresnek a tudat etikai-társadalmi szféráival, hozzákapcsolva annak képzetét, hogy e nagyszerű alkotások a mieink. Az erőnek és a nagyságnak az átélése jellemző formában jut kifejezésre a Szentgyörgy-hegyet megmászó főiskolások alábbi visszaemlékezésében: „Először láttam a hegy monumentális bazaltorgonáit. Ilyen természeti jelenséget még sohasem láttam. Engem óriási méreteivel lepett meg, s csodálatos volt látni a természetfaragta orgonákat, amelyek el is gondolkoztattak, mekkora természeti erők voltak szükségesek kiformálásukhoz.”

A szépség, az erő és nagyság élményformáló szerepe és jelentősége mellé egyenrangúan tehetjük *az újnak, az eddig még nem látottnak, nem érzékelt dolgoknak a hatását*. Ezzel kapcsolatban rá kell mutatnunk azonban egy sajátosan ható tényezőre, *a várakozás élményére és feszültségére*. Az a tapasztalatom, hogy a látvány ereje, hatásfoka nemcsak attól függ, hogy valami új és szokatlan dologgal állunk szemben, hanem attól is, hogy várjuk-e ezt a találkozást, kívánjuk-e megismerni, vagy mit sem tudva róla, váratlanul, hirtelen jelenik meg előttünk. Tanulmányaink során sok mindenről tanulunk és tanítunk. A képzelet kiformál bennünk valamilyen képet messzi érdekes tájakról, emberekről és emberi alkotásokról. Mennél színesebbek ezek a képek, annál inkább vonzanak, annál inkább vágyakozást ébresztenek bennünk, hogy közvetlenül láthassuk, érzékelhessük a maguk valóságában.

A jól szervezett tanulmányi kirándulás a feszültséggel teli várako-

zások egész sorát tudja felszítani hallgatóinkban, s éppen ezzel tudja nemcsak izgalmassá, de nagy és maradandó élményekben gazdaggá tenni. Mert azt látnunk kell, hogy a legmélyebb élmények a várakozás állapotából születnek, attól függően, hogy kielégül-e ez a várakozás, vagy nem, vagy hogy milyen mértékű a kielégülés, illetve csalódás.

A várakozás szerepe és jelentősége jól kiolvasható azokból a beszámolókból, amelyekben főiskolásaink kirándulási benyomásaikat összegezték. A Bakony-hegységben, illetve a Cuha-völgyben tett gyalogtúra élményeit pl. így foglalta össze egy hallgató: „Régóta vágytam rá, hogy láthassam. Hallomásaim alapján sokat álmodtam róla, s most ez a vágyam teljesült. A táj szépségében nem csalódtam, sőt többet kaptam, mint vártam. A völgy egzotikus szépsége és a természet alakító erőinek nagysága csodálattal töltött el. Mintha valami mesebirodalomban jártunk volna. Bár a végén hullafáradt voltam, megérte.”

*A Cuha-völgyben
(Fényképezte Szabó Miklós
III. éves biol.-földrajz szakos
hallgató.)*

A várakozással összekötött élményeknek a mélységét és marandóságát az biztosítja, hogy lényegében egy hosszabb érzelmi-hangulati állapotot indukál. Valójában akkor kezdődik ez a folyamat, amikor a kirándulás terve megszületik és e terv alapján a kirándulni készülők számbaveszik az őket leginkább érdeklő látványosságokat. Azt mondhatjuk, hogy ez a várakozás igen sok és sokféle elemet magában foglaló tudati, érzelmi és akarati állapot, amely a kirándulás során lépésről lépésre elveszti globális jellegét és a kielégülés mértéke szerint feloldja a feszültségi állapotokat. A nevelő hatás szempontjából igen fontos, hogy *a kielégülés lehetőleg teljes legyen, s ne okozzon komolyabb csalódást vagy kiábrándulást*. Ez igen komoly feladatokat ró a kirándulás szervezőjére. Egyfelől a program ismertetése során el kell érnie, hogy komoly várakozást tudjon ébreszteni a kirándulás eseményeivel szemben, másfelől azonban ügyelnie kell, hogy ez a várakozás ne legyen túlfűtött. A valósággal való első találkozás mindig az újszerűség élményével hat, hiába hallottunk és tudtunk róla addig is sokat, sőt talán éppen ez az, ami kíváncsivá tesz; ez az, ami a várakozási feszültséget a tárggyal való találkozás előtt a tetőfokra emeli: vajon milyen lesz? Olyan, amilyennek képzeltem? A valóság mindig más, mint az elképzelés. Erre utal az alábbi visszaemlékezés is a Magas-Tátrával való első találkozásra: „A találkozás az égis nyúló Tátrával rendkívüli volt. Még soha nem láttam a természetnek ilyen csodálatos alkotását. Egészen más életben is látni azt, amit eddig csak képeslapokról és mások elbeszéléseiből ismertem.”

A kirándulási élmények alapjainak rövid áttekintése után szeretnék még néhány olyan módszertani vonatkozást érinteni, amelyek alkalmasak arra, hogy a nevelő hatások erejét fokozzák. A várakozási állapot hatásfokozó vagy csökkentő szerepére az előző fejtegetésekben már rámutattunk. Ezzel egyúttal a pszichikai felkészítés fontosságát is szerettük volna kihangsúlyozni. Most még szükségesnek látjuk, hogy *a pszichikai előkészítés szerepét a szomszédos és baráti népekhez való viszonyunk alakulása szempontjából* megvilágítsuk. A szomszédos országokba irányuló egyre gyakoribbá váló tanulmányi kirándulások jó megszervezése és nevelő hatásainak helyes irányú kiaknázása teszik ezt szükségessé különösen is. Meg nem felelő előkészítés esetén ugyanis ezek a kirándulások alkalmasak lehetnek nacionalista érzelmek felkorbácsolására.

Ma még számolnunk kell azzal, hogy internacionalista eszméi-érzelmi kapcsolataink zavartalan fejlődését bizonyos tényezők gátolják, vagy legalábbis fékezik. Koch Ferenc ezeket a gátló és fékező erőket a nacionalizmus elméleti alapjaiban látja. Ezek közül mint legfontosabbakat kiemeli a földrajzi determinizmust és geopolitikát; a földrajzi biologizmust, a természetes határok elméletét; a rasszizmust és a nemzeti kisebbségek elnyomását. (L. Felsőoktatási Szemle 1960/10.)

Tapasztalataink szerint ezek az elméleti alapok ma sem hatástalanok, de sokat veszítettek erejükből. Külföldi tanulmányútjaink tapasztalatai azt mutatják, hogy ifjúságunk túlnyomó többségében nem él

már, legalábbis nem erős a történelmi határok utáni sóvárgás, és nyoma sincs a rasszizmusnak a nemzeti gőg és fölény formájában megtestesülő uralkodni akarásnak más népek fölött. Egyetlen kérdésben lehet tapasztalni érzékenyebb reakciókat: milyen a határokon túl élő magyar nemzetiségű állampolgárok sorsa. Emellett természetesen élénken reagálnak azokra a benyomásokra is, amelyek személy szerint őket, mint külföldről jött magyarokat érik. A problémát ma még az is bonyolítja, hogy a tömeges méretekben megindult látogatások nyomában különböző természetű, s nem mindig pozitív reakciók támadnak az emberekben, s ezek a reakciók széles hullámokban szétterjednek. Az iskolai tanulmányok, az olvasmányok és a külföldön járt ismerősök elbeszélései alapján a legváltozatosabb és egymásnak gyakran ellentmondó elképzelések születnek az emberekben a határokon túl kialakult életről, éppen ezért egy külföldi tanulmányi kirándulás nemcsak változatos, de ellentétes hatásokat is kiválthat. Mindez fokozott mértékben kötelez bennünket arra, hogy a megszokott szervezési és előkészítési feladatokon túl igen komolyan foglalkozzunk a várható benyomásokkal és azok forrásaival. Emlékeztetünk kell hallgatóinkat azokra az időkre, amelyek népeink közé éket vertek, s amelyek miatt ma még számolnunk kell bizonyos mértékű fenntartásokkal és előítéletekkel irányunkban. Ha azonban ezzel számolunk és magatartásunkat is ehhez igazítjuk, elkerülhetjük a kellemetlen és fájdalmas benyomásokat, ugyanakkor zavartalanul fogadhatjuk be azokat a hatásokat, amelyek alkalmasak arra, hogy a szomszédos és baráti népeink iránt fokozzák a tisztelet és megbecsülés érzéseit, a baráti együttműködés és egymás mellett élés alapjait.

Vizsgálataink azt mutatják, hogy főiskolás ifjúságunkban őszinte és mély törekvés él az iránt, hogy kapcsolatainkból a zavaró momentumokat kiküszöböljük, éppen ezért nemcsak baráti népeinket szeretné jobban megismerni, de önmagát is kész őszintén feltárni, s ezzel bizonyítani, hogy ez a mi ifjúságunk már nem az, amelyik egykor ellenséges érzelmekkel közeledett szomszédjai felé. Ezzel a problémával összefüggésben kérdést intéztünk egy csehszlovákiai túrán részt vevő főiskolás csoporthoz. Többek között az iránt érdeklődtünk, szívesen találkoztak volna-e a csehszlovák fiatalsággal, s ha igen, miért tartották volna fontosnak ezt a találkozást. Azt vártuk, hogy talán valami szórakozási alkalom megteremtése miatt látták volna szívesen egy ilyen találkozó megszervezését, a válaszok azonban azt mutatják, hogy a kérdéshez nagyon éretten viszonyultak. Egyetlen válasz sem utalt a szórakozás motívumára, ellenben szinte egyöntetűen emelték ki azokat a szempontokat, amelyek a megértés, kölcsönös megismerés és megbecsülés ügyét szolgálhatják. Úgy látják, hogy ha rendszeres alkalmat tudnánk teremteni az ifjúság találkozóira, amelyeken megismerhetnék egymás nézeteit általában, s rólunk magyarokról; amelyeken megtudhatnák, hogyan élnek és gondolkodnak, hogyan éreznek és milyen problémáik vannak; hogyan ítélik meg a fiatalság helyzetét, sokkal hamarabb megtalálnák egymás kezét. Igen figyelemreméltó megnyilatkozá-

sok ezek, amelyek tartalmán és megvalósításának módján még el kell gondolkodnunk.

*
**

A tanulmányi kirándulások nevelő hatásának kiaknázása nagymértékben függ attól, hogyan élünk azokkal a módszertani lehetőségekkel, amelyek sajátosan ehhez a nevelési és oktatási formához kapcsolódnak. Egyike a legfontosabb hatásfokozó tényezőknek az *aktív részvétel, a cselekvő bekapcsolódás lehetőségeinek biztosítása*. Arra gondolok ezzel, hogy a pusztá szemlélődés, a passzív jellegű megfigyelések sorát ki kell egészítenünk mozgással, tevékenységgel és az érdeklődés spontán kielégítésére alkalmas mozzanatokkal. Hallgatóink visszaemlékezései a legmaradandóbb élményeikre azt mutatják, hogy a természet tárgyaival és jelenségeivel való találkozás nagy és mély élményeit rendkívüli módon növelték azok a tevékenységi és mozgási formák, amelyek megismerésükkel összekapcsolódtak. Így pl. a Szentgyörgy-hegy többek között azzal vált feledhetetlenül szép, szinte központi helyzetű élményforrássá egyik tanulmányi kirándulásunkon, hogy nemcsak alulról nézhették és csodálhatták meg különös természeti-földrajzi szépségét, hanem hogy meg is mászhatták a hegyet; hogy a hatalmas bazaltoszlopok közvetlen közelébe kerülhettek; azokat mintegy meg is simogathatták, s letelepedhettek tövébe, ahonnan egy nagyszerű kilátás tárult eléjük a Balaton tükre és a környező vulkanikus kúpok felé. A hegy megmászása bár fáradsággal járt, mégsem vált terhessé. A mozgás, az előre jutásért tett erőfeszítések, a közben szerzett érdekes tapasztalatok, s nem utolsósorban a közösen szerzett élmények sokfélesége tette gazdaggá ezt az utat. A kötetlenebb mozgásforma az egyéni élmények számára is kedvező feltételeket teremt. A hatásoknak ez a gazdagsága, mélysége és egyéni jellege színesen mutatkozik meg az alábbi beszámolóban: „A csoportot követve egyedül mentem fölfelé. Jólesett, hogy most nem kell beszélni senkihez sem, mert így nyugodtan bámultam és elmerülhettem a táj szépségében. Menet közben megkapott a természetfaragta bazaltorgonák csodálatos látványa, s elgondolkodtam rajta, hogyan keletkezhettek ezek az érdekes bazaltoszlopok. Amikor tanultam róluk, el sem tudtam képzelni. Szabályos oszlopai olyanok, mintha emberi kéz alkotta volna őket. Különös érzés volt pár percre letelepedni alattuk, aztán folytatni az utat fel a tetőre. Innen a kilátás az egész tapolcai tájra feledhetetlenül szép és maradandó.”

A Vértes-hegység egyik árvalányhajas domboldalát is az tette emlékezetessé, hogy a hallgatók kiszállhattak a buszból és életükben először saját kezükkel szedhettek egész csokorra valót a kedves mezei növényből. A Balatonhoz fűződő emlékek szépségét a látvány mellett a fürdőzés, csónakázás, vitorlázás élményei gazdagították rendkívüli módon. A Magas-Tátra élményei között egyike a legmélyebbeknek az a hangulatos esti séta, amelyet kiránduló csoportunk vidám beszélgetés és éneklés közben a Lomnici-csúcs alján tett meg jóillatú réteken és

erdei utakon, majd pedig a fenyőrengeteg szélén letelepedve közvetlen formában elbeszélgettünk az eddig szerzett benyomásokról és tapasztalatokról. Ez a beszélgetés a maga hangulati és gondolati tartalmával jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a szerzett benyomások tudatos szintre emelkedjenek és a hazafiasság kérdéseit internacionalista szélességi körben érinthessük.

A hatásnövelő vagy csökkentő tényezők között fontos tényező *a tanulmányi út programjának sűrítettségi foka*: szellőssége, túlszűfolt-sága vagy üressége. A sűrített program sok és sokféle érzelmi és tudati gazdagodást ígér, de azzal a veszéllyel jár, hogy a benyomások feldolgozatlanok, megemészthetetlenek maradnak. A sűrítettség miatt ugyanis az egyes programpontok lebonyolítása a sürgetés és hajszoiság jegyében megy végbe, és ebben az esetben már a benyomások is felszínesekké, érzelmileg üressé válnak. De a felszínesség és üresség veszélye mellé csatlakozik egy másik, nem kevésbé káros ellenható erő: a túlterhelés elleni védekezés jegyében *az agykéreg egy időben vissza- és előreható gátlást, úgynevezett retroaktív és proaktív gátlást fejt ki*. Az előző feledteteti a korábbi benyomásokat, a másik gátolja az új benyomások befogadását. A hallgatók kritikai észrevételei is kifejezésre juttatják ezt a jelenséget. Íme, egy a sok közül: „Sok volt a látnivaló, s állandóan az volt az érzésem, hogy képtelen vagyok ennyit megemészteni.” Inkább kevesebbet, de alaposabban és elmélyedőbben adjunk!

A Szentgyörgy-hegy „bazaltorgonái” előtt
(Fényképezte Szabó Miklós III. éves biol.-földrajz szakos hallgató)

A program akkor jó, ha szellős. Ezt különböző okok teszik szükségessé. Először is, mert így megkímélhetjük hallgatóinkat a sűrítettség-gel járó kedvezőtlen hatásoktól. Lehetővé tesszük a hatások, benyomások elmélyülését és megszilárdulását. Nem kevésbé fontos továbbá, hogy a szellős program útján biztosíthassuk a megterhelés és pihenés egyensúlyát, amelyet több napos kirándulás esetén nem lehet csupán az éjszakai alvásra és pihenésre bízni. A pihenést segíti és az élmények elrendeződését kedvezően befolyásolja a mértékkel megengedett szórakozás, amelynek sokféle formája lehetséges a csoport összetételétől, a helytől és körülményektől függően. Végül gondolnunk kell az egyéni érdeklődés korlátolt kielégítésének lehetőségeire is, amit közbeiktatott szabad idővel biztosíthatunk.

Pedagógusképző intézményeknél különösen is fontos szempont tanulmányi kirándulások szervezésében és kivitelezésében a *pontosság*, a *precizitás*. Ez adja meg az alaphangját az egész kirándulásnak, ez biztosítja, hogy a kapott benyomások jelentőséget, súlyt kapjanak. A pontosan, programszerűen végrehajtott tanulmányi kirándulás még akkor is nagy hatásokkal zárul, ha az sűrített programot valósítja meg. Minden alkalommal tapasztalhattam, hogy a jól szervezett és precízen végrehajtott kirándulás nemcsak az egyes hatások befogadására készítette elő jobban a hallgatókat, hanem az összbenyomás is gazdagabb és jelentősebb volt, ugyanakkor a vezető személye iránt is „csodálattal” vegyes tiszteletet ébresztett.

Befejezésül szólnunk kell még a kiránduláson szerzett *nevelő hatások rögzítéséről*. Itt elsősorban nem a tapasztalati, a gondolati elemek rögzítésére gondolok, hanem a velük kapcsolatos érzelmi hatásokéra. Az így értelmezett rögzítésnek különböző formái és lehetőségei adódnak számunkra.

A *rögzítés spontán módon is végbe mehet* azokban a visszaemlékezésekben, beszélgetésekben, amelyeket a kirándulás résztvevői egymás között folytatnak egy-egy meghitt alkalommal. Ezekben a beszélgetésekben inkább az egyéni élmények újulnak fel. Szükség van azonban kollektív felújításokra is. A mi gyakorlatunkban ennek négy formáját alakítottuk ki.

1. Magán a kiránduláson is keresünk időt és alkalmat arra, hogy közvetlen formában elbeszélgezzünk az addig szerzett tapasztalatokról és benyomásokról. Ilyen beszélgetés volt pl. a már idézett beszélgetés a Lomnici-csúcs alatt. Az ilyen beszélgetéseknek nem szabad hivatalos formát és jelleget adni, s mintegy kikényszeríteni a résztvevőkből valami fontosnak vélt megnyilatkozást. Fel lehet vetni a kirándulás egyes mozzanataihoz fűződő kérdéseket, és érdeklődni lehet e konkrét helyzetekben szerzett benyomásokról. Megfelelő légkörben meglepően őszinte és hasznos megnyilatkozásoknak lehetünk tanúi, s ha egyszer megnyílt a zsilip, bőven áramlik a sok és sokféle benyomást rögzítő vallomás. Ilyenkor komoly elvi kérdéseket is fel lehet vetni.

2. A rögzítés másik, bár kevésbé hatékony formája a kirándulás tapasztalataira és élményeire való hivatkozás tanítási órákon, szemí-

náriumokon. A lehetőségek ebből a szempontból igen különbözők. Földrajz szakosok homogén csoportja esetén lényegesen kedvezőbbek a feltételek, mint más szakosok, vagy vegyes összetételű csoportok esetén.

3. Biológia-földrajz szakos hallgatóinknál a rögzítés kitűnő eszközének bizonyult a kirándulás egészét megőrző, *térképpel és fényképekkel illusztrált napló* kötelező elkészítése. A szépen és gondosan összeállított napló nemcsak a tapasztalatokat rögzíti meg egész életre, de az érzelmi-hangulati benyomásokat is.

4. Igen hatásos módnak bizonyult gyakorlatunkban az emlékek, benyomások, tapasztalatok visszaidézése az egész kollektíva előtt a kirándulásról készített film vagy színes felvételek levetítésével összekapcsolva. Vetítés közben nemcsak az egyes események elevenednek meg, de a hozzájuk fűződő élmények is felújulnak. A színes felvételek még el is mélyítik a korábbi benyomásokat, mert nemcsak megismétlik a benyomások esztétikai, élményi alapjait, még fokozzák is annak hatását. Ezekben a felvételekben a haza egyes tájai még szebbnek látszanak, s szocialista nagyüzemeink monументalitása még inkább lelkesítőleg hat. Új, szocialista városaink, hatalmas, modern lakótelepeink, tereink színes visszaidézése mindazt érezteti, hogy nemcsak szép ez az ország, de szeretetünkre is méltó, hiszen szorgalmas és dolgozó népe az egyetemes jólét és a magyar nép felemelése érdekében már eddig is halhatatlant alkotott, s számunkra, pedagógusokra aligha lehetne méltóbb feladat, mint népünkkel együttérezve és együttműködve építeni szocialista hazánkat.

I R O D A L O M

Agoston György: A kommunista erkölcsi nevelés tartalma és az erkölcsi nevelés feladatai. Tankönyvkiadó, 1961.

Dr. Jausz Béla: Az érzelmek nevelésének néhány kérdése. Különlenyomat a Ped. Szemle, 1964. 6. számából.

Agoston György—Jausz Béla: A nevelés elmélete II. Tankönyvkiadó, 1964.

A kommunista nevelés alapjai. A Szocialista Pedagógia Könyvtára sorozat. Tankönyvkiadó, 1964.

Dr. Székely György: Gondolatok a szocialista hazafiságra és internacionalizmusra nevelés kérdéseiről. Felsőoktatási Szemle, 1959/4. sz.

Dr. Koch Ferenc: A nacionalizmus elleni harc irányelvei a földrajzban. Felsőoktatási Szemle, 1960/10. sz.

Dr. Sándor Pál: A burzsoá nacionalizmus elleni küzdelem és a proletárnemzetköziség ápolása az egyetemi filozófiai oktatásban. Felsőoktatási Szemle, 1961/5. sz.

Komlósi Sándor: A szocialista erkölcsi nevelés a tanítási órán kívül. Felsőoktatási Szemle, 1959/6. sz.

Mócsy András: A burzsoá nacionalizmus elleni küzdelem és a proletár nemzetköziség ápolása az egyetemi régészeti oktatásban. Felsőoktatási Szemle 1961/7—8.

Dr. Kalocsay Dezső: A szocialista erkölcs általánossá válásának kérdéséhez. Felsőoktatási Szemle, 1962. sz.

Dr. Borbély András: Az osztályhoz hű értelmiség nevelésének néhány problémája. Felsőoktatási Szemle, 1959/299. l.

Kazár—Borbély—Nagy S.: Hazafias nevelés földrajzórán. A földrajzi kirándulásról. Tankönyvkiadó, 1956.

Dely—Jávorka: Iskolai tanulmányi kirándulások. Sport. Budapest, 1963.

- Oláh—Juhász—Edelényi*: Tanulmányutak, növény- és állattani megfigyelések.
Tankönyvkiadó, 1962.
- Dr. Somos Lajos*: A hazafias nevelés lehetőségei kiránduláson.
Köznevelés, 1959/2. sz.
- Dr. Berencz János*: A szocialista esztétikai nevelésről. Az Egri Tanárképző
Főiskola Füzetei, 1963.